

Cartografia parcel·laria i estadística territorial a la província de Barcelona (1845-1895)

FRANCESC NADAL I PIQUÉ,

Departament de Geografia Humana, Universitat de Barcelona,
fnadal@trivium.gh.ub.es

J. IGNACIO MURO MORALES,

Departament d'Història i Geografia, Universitat Rovira i Virgili,
jimm@fil.urv.es

LUIS URTEAGA GONZÁLEZ,

Departament de Geografia Humana, Universitat de Barcelona,
urteaga@trivium.gh.ub.es

Resum

La documentació geogràfica i estadística generada per la reforma fiscal de 1845 és per a algunes províncies espanyoles molt rica. La gestió de la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia implantada arran d'aquesta reforma va donar lloc a la formació d'una ingent documentació fiscal entre la qual hi figuren els *amillaments*, les cartilles d'avaluació, els plànols parcel·laris i els registres estadístics de la propietat rústica. Aquests dos últims tipus de documentació no han rebut excessiva atenció. Tanmateix, constitueixen una font manuscrita de gran valor per a l'estudi de les estructures agràries, la reconstrucció del paisatge rural i el coneixement de la història de la cartografia de la Catalunya vuitcentista. En aquest article s'analitzarà la cartografia parcel·laria i l'estadística territorial produïdes a la província de Barcelona entre 1845 i 1895 arran de les desavinences fiscals que el nou impost provocà entre alguns ajuntaments d'aquesta província i l'Administració provincial d'hisenda.

PARAULES CLAU: *cartografia parcel·laria, geografia històrica de Catalunya, història del cadastre, història de la cartografia.*

L'aplicació de la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia, implantada arran de la Reforma Fiscal de 1845, generà una ingent documentació fiscal entre la qual hi figuren els *amillaments*, les cartilles avaluables, els plànols parcel·laris municipals i els registres estadístics municipals relatius a la riquesa rústica. Tanmateix, els estudis sobre aquesta documentació són força desiguals. Així, mentre els *amillaments* han estat objecte d'estudi continuat per part dels historiadors (Segura, 1990, 235-265; Pro Ruiz, 1995, 89-114; Pérez Picazo, 1998, 285-309; Vallejo Pousada, 2000, 89-116), no ha passat el mateix amb els dos últims tipus de documentació fiscal, que per a algunes províncies espanyoles és molt rica, però que amb comptades excepcions, entre les quals cal

esmentar els treballs del geògraf Tomàs Vidal (Vidal i Bendito, 1969 i 1998-1999), ha estat escassament aprofitada.

Les pàgines següents constitueixen un intent d'aprofundir en el coneixement d'aquesta documentació, atesa la gran importància que té per conèixer l'evolució del paisatge rural i la història de la cartografia cadastral a la Catalunya del segle XIX. En aquest sentit, aquest article constitueix la presentació dels resultats obtinguts al final de la primera fase d'un projecte de recerca més ampli sobre la cartografia parcel·lària d'arrel fiscal realitzada a Espanya entre 1845 i 1895 per institucions d'àmbit local. Atesa la fragmentació del mapa municipal de Catalunya, resultant de la Revolució Liberal, i la notable dispersió d'aquesta documentació fiscal entre múltiples arxius d'àmbit municipal, provincial i estatal, s'ha centrat l'esforç investigador en l'estudi de la cartografia parcel·lària i l'estadística territorial produïda a la província de Barcelona entre 1848, moment en què es va constituir la Comissió provincial d'Estadística, i 1895, any en què el Ministeri d'Hisenda aprovà l'aixecament d'un cadastre general d'Espanya per masses de cultiu i classes de terreny (Vallejo, 2001, 35-55).

Malgrat l'important nombre de plànols parcel·lars aixecats durant aquests anys a la província de Barcelona, el nombre de publicacions dedicades al seu estudi ha estat molt limitat. Les publicacions aparegudes tenen, d'altra banda, un caire marcadament local i han estat dedicades a l'anàlisi de determinats documents cartogràfics. El primer treball relatiu a aquest tipus de cartografia és una comunicació titulada "El Plànol parcel·lari del Pla de Barcelona en els anys 1850-1859", que va ser presentada l'any 1985 al Segon Congrés d'Història del Pla de Barcelona per l'arquitecte Miquel Corominas i Ayalà (Corominas, 1990, 249-255). Des d'aleshores ençà, aquest arquitecte ha anat publicant diferents estudis basats en la seva tesi doctoral sobre aquesta cartografia parcel·laria del Pla de Barcelona, el principal dels quals és el llibre *Los orígenes del Ensanche de Barcelona. Suelo, técnica e iniciativa* (Corominas, 2002). Per la seva part, els geògrafs Jaume Sans i Antoni de Haro van publicar l'any 2000 un detallat estudi sobre el plànol parcel·lari del municipi de Sant Boi de Llobregat aixecat l'any 1861 pel matemàtic Llorenç Presas i Ferrer (Sans, de Haro, 2000, 129-143). Mentre que els també geògrafs Francesc Nadal i Luis Urteaga van publicar l'any següent un estudi sobre la cartografia parcel·laria del municipi de Tordera realitzada l'any 1853 per l'agrimensor Pedro Moreno y Ramírez (Nadal, Urteaga, 2001, 137-142).

Un dels esculls més grans que ha calgut evitar durant aquesta primera fase de la recerca ha estat que bona part de la documentació cartogràfica, estadística i fiscal es troba dispersa entre múltiples arxius i biblioteques. Així, s'han consultat els fons cartogràfics de les principals institucions cartogràfiques tant estatals com catalanes (Instituto Geográfico Nacional, Centro Geográfico del Ejército i Institut Cartogràfic de Catalunya). S'han consultat també els principals arxius i biblioteques existents a Barcelona amb documentació d'interès cartogràfic (Arxiu de la Corona d'Aragó, Biblioteca de Catalunya, Reial Acadèmia de Ciències i Arts). El mateix s'ha fet amb els arxius històrics municipals d'aquelles poblacions que l'any 1860 eren capitals de partit judicial a la província de Barcelona. Igualment, s'han consultat tots els arxius històrics municipals d'aquelles poblacions de la província de Barcelona que avui en dia compten amb més de vint mil habitants. Per últim, i per tal de conèixer la formació dels agri-

ensors que van aixecar els plànols catalogats, hem treballat en els arxius de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i en els de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi.

S'ha dividit l'article en quatre apartats diferents. El primer està dedicat a explicar la creació i funcionament de la Comissió d'Estadística de la província de Barcelona. El segon apartat està dedicat a analitzar les diferents etapes de producció d'aquesta cartografia cadastral, així com la seva distribució geogràfica. El tercer apartat està dedicat als agrimensors encarregats del seu aixecament. El darrer està dedicat a descriure les característiques cartogràfiques dels plànols catalogats en aquesta primera fase de la recerca.

La Comissió d'Estadística de la província de Barcelona

La reforma fiscal duta a terme pels moderats l'any 1845 modernitzà els impostos territorials. Però, aquesta modernització no va anar acompanyada d'un adequat coneixement de la riquesa territorial. La historiografia recent sobre aquesta qüestió ha posat de relleu com la informació estadística i planimètrica associada a les valoracions i continguts de la riquesa territorial del país va quedar relegada a un segon pla durant una bona part del segle XIX (Pro Ruiz, 1992, 83-94; Vallejo Pousada, 2001, 149-150). Per contra, les creixents necessitats recaptadores de l'Estat van presidir la major part de les decisions, prevalent sobre els criteris de major racionalitat i equitat fiscal.

En el moment de produir-se la reforma, la fiscalitat territorial constituïa, en un país bàsicament agrari com era l'Espanya d'aleshores, la principal font d'ingressos de la hisenda pública (Comín, 1989, vol. 1, 414). Per tal de fer-la més racional i eficient, els governants moderats tenien al seu abast una sèrie de mesures fiscals, la principal de les quals era l'aixecament d'un cadastre general, tal com ja s'havia intentat realitzar durant el segle XVIII o bé com ja s'estava duent a terme en d'altres països europeus (Camarero Bullón, 2002, 113-388; Muro, Nadal, Urteaga, 1996, 106-110). En aquest primer apartat es mostrarà la relació entre la gestió de la nova contribució i la seva concreció en la Comissió d'Estadística de la província de Barcelona.

Un gran nombre d'institucions públiques, des del Ministeri d'Hisenda fins a les juntes pericials, incidia en el procés de recaptació dels impostos i en l'avaluació de la riquesa territorial. Aquesta complexa situació institucional i administrativa s'agreuja, d'altra banda, en un país amb notables diferències geogràfiques pel que feia referència al règim de tinença i explotació de la terra i amb règims fiscals diferenciats en alguns territoris.

Les províncies creades l'any 1833 i els municipis sorgits arran de la Revolució Liberal van ser els instruments sobre els quals es va bastir el nou sistema fiscal. En aquest context, la manca d'una cartografia de base, que establís amb claredat els límits municipals o d'informació estadística municipal, deixava molt de marge a les ocultacions de la riquesa territorial i als abusos fiscals comesos des de diferents àmbits de l'Administració i la societat local. Per això, no ens ha d'estranyar que l'aixecament d'un cadastre parcel·lari i l'elaboració d'una detallada estadística territorial fossin un objectiu perseguit per diferents governs i partits polítics al llarg del segle XIX. Un objectiu que, ateses les seves conseqüències econòmiques i polítiques, va ser successivament ajornat (Pro Ruiz, 1992, 99-203; Muro, Nadal, Urteaga, 1996, 99-150).

La reforma tributària endegada durant la segona meitat de la dècada de 1840 va suposar la refosa de diferents impostos de l'Antic Règim. Els de caire territorial van quedar emmarcats dins de la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia, que era un impost de quota. La seva implantació, però, generà ben aviat problemes d'acceptació per part dels administrats. En aquest sentit, resulta prou coneguda l'ocultació massiva i el frau fiscal que es va produir, de forma generalitzada, en algunes províncies. Menys coneguts són, en canvi, els conflictes generats pels municipis i pels propietaris en el seu procés d'implantació. Gaudir d'una bona informació territorial va esdevenir, en molts casos, un element crucial per resoldre aquests conflictes.

El 18 de desembre de 1846 el Ministeri d'Hisenda aprovà un *Reglamento de la Estadística Territorial* que ordenava l'aplicació sistemàtica de la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia. L'objectiu d'aquesta normativa era l'obtenció d'informació territorial i apuntava cap a l'aixecament d'un cadastre general per masses de cultiu (Reglamento, 1847). Tanmateix, els governs moderats aleshores al poder van renunciar a elaborar una estadística de la riquesa territorial per al conjunt del país, destinant molt pocs recursos a conèixer amb exactitud quines eren les bases tributàries amb què podria comptar la Hisenda Pública (Vallejo Pousada, 2001, 124-125). Per tal de suplir aquestes mancances, acabaren establint un sistema pactat d'elaboracions de la contribució territorial, els *amillaraments*, que, en general, es basava en deficientes i interessades informacions estadístiques de la riquesa territorial dels municipis.

El caire d'impost de quota assignat a la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia, així com la complicada trama administrativa organitzada per fer-lo efectiu, va donar lloc a multitud de queixes. El *Reglamento General de Estadística* de 1846 ja preveia com resoldre aquesta situació en possibilitar reclamacions municipals per excés de quota. Les reclamacions, però, s'havien de contrastar i comprovar. La reiteració de reclamacions de greuges i les dificultats dels propis municipis contribuïren, durant els primers anys d'aplicació del nou impost, a l'adopció de mesures encaminades a l'elaboració d'una estadística territorial amb informació parcel·lària. En tot cas, tant aquestes salvaguardes com d'altres iniciatives fiscals, tenien com a teló de fons la renúncia expressa d'aixecar un cadastre general.

Per fer realitat el projecte fiscal plantejat en el *Reglamento General de Estadística* de 1846 es preveia la formació de comissions d'estadística en cadascun dels 456 partits judicials existents aleshores. Cada comissió de partit judicial havia d'estar constituïda per un comissionat, un agrimensor, un escriptent i un agrònom. Però, aquestes comissions no van tenir ni temps de constituir-se, ja que aquest projecte va ser abandonat molt ràpidament l'any 1847 (Vallejo Pousada, 2001, 125).

Tot i que l'ocultació de la riquesa territorial assolí en molts municipis percentatges força elevats, el cert és que també hi hagué ajuntaments que van confeccionar estadístiques territorials acceptables. Aquest comportament va ser possible per diverses raons com la voluntat d'alguns ajuntaments i grans propietaris d'establir un repartiment de la càrrega fiscal més racional, la responsabilitat directa dels comissionats de la hisenda pública en treballs de medició i avaluació parcel·lària efectuats sobre el terreny i les sol·licituds presentades per alguns ajuntaments per tal que l'Administració d'hisenda confeccionés l'estadística territorial mitjançant les comissions de comprovació de greuges.

Un seguit de fets van fer que la implantació del nou impost resultés particularment difícil a Catalunya. L'any 1846 havia esclatat la guerra dels Matiners, que es perllongà fins el 1849 i que afectà a la major part de les comarques septentrionals de la província de Barcelona. Més tard, el vinyar català es va veure terriblement colpejat a partir de 1851 per la plaga de l'oidi, que féu malbé la major part de les vinyes i provocà una gran pèrdua econòmica als propietaris i arrendataris.

En aquest context, alguns ajuntaments i juntes pericials, emparant-se en la Reial Ordre de tres de setembre de 1847 que obligava als ajuntaments a presentar una queixa formal quan el tipus impositiu superés el dotze per cent de la riquesa territorial del municipi, van començar a plantejar reclamacions de greuges. Va ser aleshores quan el govern, desbordat pel gran nombre de reclamacions presentades tant a Catalunya com a d'altres llocs d'Espanya, va decidir organitzar unes comissions provincials d'estadística, al capdavant de les quals hi col·locà un cap d'estadística.

La primera mesura adoptada en aquest sentit va ser el Reial Decret de 8 d'agost de 1848, que establia la creació d'una plantilla de caps d'estadística en sis províncies considerades, des del punt de vista fiscal, de primera classe (Barcelona, la Corunya, Granada, Màlaga, València i Saragossa) i en tres de tercera classe (Logronyo, Sòria i Terol). A començaments de l'any 1850 ja s'havia estès aquest tipus de comissions d'estadística a totes les províncies espanyoles (Vallejo Pousada, 2001, 125-126).

Arran de l'esmentada Reial Ordre de 26 d'agost de 1848 es va crear la Comissió d'Estadística de la província de Barcelona, la constitució de la qual no es va fer efectiva fins el gener de 1849, al capdavant de la qual hi havia Enrique Antonio Berro. Fou aleshores quan l'intendent provincial d'Hisenda, Alejandro de Castro, va destinar una partida per instal·lar aquesta comissió a l'antic convent de Sant Felip Neri.

Les dues primeres tasques encomanades a aquesta comissió van ser l'elaboració del repartiment provincial de la contribució territorial i recaptar informació estadística i parcel·lària del municipi de Barcelona. Més endavant, l'extensió dels treballs a la província de Barcelona va fer que l'esmentada comissió contractés els serveis de diferents comissionats, que juntament amb els arquitectes i agrimensors van constituir les comissions específiques.

L'Oficina d'Estadística de Barcelona va dur a terme una intensa activitat entre 1849 i 1855. L'objectiu principal de la Comissió d'Estadística era augmentar el coneixement d'hisenda sobre la riquesa territorial dels municipis. Els mètodes que es van emprar per assolir aquest objectiu van ser diversos. Davant la manca de recursos per realitzar un cadastre general, els comissionats van haver d'atendre les reclamacions de greuges per excés de quota de la contribució territorial presentades per alguns ajuntaments. A la província de Barcelona aquestes reclamacions van portar als comissionats d'hisenda a fer front a situacions molt diverses. Així, durant el bienni 1849-1850 quatre ajuntaments del partit judicial de Mataró van ordenar aixecar plànols parcel·laris dels seus termes municipals, que van ser avalats pel cap d'estadística, Enrique Antonio Berro. Mentre que d'altres ajuntaments van acceptar les valoracions contributives fetes pels delegats de les comissions d'estadística pel sistema de "en masa y sin levantar mano".

Els delegats d'estadística van elaborar els *amillaments* d'alguns municipis, van comprovar la riquesa territorial d'altres i van ordenar que determinades comissions d'estadística creades *ex professo* es dediquessin a formar plànols parcel·laris. En una circu-

lar distribuïda l'agost de 1850 per la Direcció General de Contribucions s'especificava la metodologia que havien d'adoptar els caps d'estadística en les comissions destinades als municipis, als ajuntaments i juntes pericials que no haguessin presentat les seves cartilles d'avaluació.

Per tal de suplir la manca de recursos per elaborar l'estadística territorial dels municipis, la Direcció General de Contribucions Directes i Estadística va ordenar l'octubre de 1850 la formació de registres generals de finques en aquells municipis que eren caps de partit judicial. La confecció d'aquests registres permetria l'elaboració del repartiment de les quotes a partir del coneixement de la riquesa territorial de municipis que gaudien de fonts estadístiques indirectes com era el cas dels registres d'hipoteques. Des de la promulgació d'aquesta ordre fins al desembre de 1852 es van organitzar comissions específiques d'estadística en sis municipis caps de partit judicial: Barcelona, Manresa, Mataró, Sant Feliu de Llobregat, Vic i Vilafranca del Penedès. Els treballs van començar l'any 1850 pel municipi de Barcelona i van donar lloc a l'elaboració de matrius cadastrals, *amillaraments* i cartografia parcel·lària.

A partir de 1852 les comissions d'estadística van continuar fent comprovacions en els municipis propers als ja avaluats. Per a molts d'ells la revisió parcel·lària va suposar una rebaixa en la quota de la contribució territorial prevista per a l'any següent. Com a conseqüència d'això, alguns dels ajuntaments que l'any 1851 comptaven amb una detallada estadística parcel·lària del seu municipi van veure reduïda la riquesa imposable i, per tant, la quota de la contribució territorial per a l'any 1852.

Aquest efecte tan beneficiós per a les hisendes locals va incentivar, de ben segur, la formació de més estadístiques territorials i comprovacions de reclamacions de greuges, la qual cosa va donar lloc durant els anys següents a noves modificacions de la càrrega fiscal municipal. El nombre de reclamacions de greuges presentades es va veure també augmentat arran de l'increment de la pressió fiscal produït el gener de 1852, així com per la greu crisi econòmica que des de 1851 estava ocasionant la plaga de l'oïdi (Nadal, Urteaga, 2001, 141).

Una bona part dels ajuntaments que es consideraven perjudicats per l'excés de quota que se'ls havia assignat va decidir aixecar plànols geomètrics dels seus termes municipals. Aquesta mesura era l'última adoptada pels poders locals i només s'utilitzava quan s'havien esgotat d'altres vies per arribar a un acord amb hisenda, ja que l'aixecament d'aquests plànols constituïa, tal com s'explicarà més endavant, una tasca laboriosa i cara.

El període de major activitat en la formació d'estadístiques territorials i en l'aixecament de plànols parcel·laris municipals es va perllongar fins l'any 1855. Durant el Bienni Progressista es va crear una secció d'estadística annexa a la Direcció General de Contribucions, encara que dotada amb escassos mitjans per portar a terme les seves funcions. Un cop acabat el parèntesi progressista es va decidir que les competències sobre l'estadística territorial dels municipis quedessin distribuïdes entre l'Administració provincial d'Hisenda i les diputacions provincials. La primera es va encarregar de confeccionar els *amillaraments*, les estadístiques dels municipis i resoldre les reclamacions de greuges. Mentre que les diputacions s'ocuparien del repartiment de les quotes, així com d'atendre diverses reclamacions fiscals presentades pels ajuntaments (Fradera, 1987, 131-137).

Un cop enllestida la primera renovació dels *amillaments* que va tenir lloc entre 1858 i 1863, els treballs relatius a l'estadística territorial van quedar aparcats. Les úniques indagacions estadístiques que es van dur a terme a partir d'aleshores van ser dedicades a resoldre expedients de reclamació de greuges. Aquesta aturada va coincidir, d'altra banda, amb la creació de la Comisión de Estadística General del Reino, la qual va endegar un ambiciós projecte d'estadística territorial i cartografia parcel·lària plasmat en la Llei de Medició del Territori de 1859. Semblava que el que no s'havia aconseguit des de l'àmbit local i provincial finalment s'aconseguiria mitjançant l'acció decidida de l'Administració central.

Tanmateix, els treballs estadístics i parcel·laris duts a terme arran de l'aplicació d'aquesta llei van quedar limitats, bàsicament, a la província de Madrid. L'any 1870, els mateixos polítics progressistes que els havien impulsat van prendre la decisió d'aturar-los (Muro, Nadal, Urteaga, 1996, 77-150). Més tard, durant la Restauració es va crear una Secció Central d'Estadística de la Riquesa Territorial en el si del Ministeri d'Hisenda, així com comissions provincials d'estadística (Pro, 1992). Però, la creació d'aquests organismes no va impedir que els treballs d'indagació estadística i parcel·lària de la riquesa territorial experimentessin durant aquest període una minva molt considerable. Aquesta situació va perdurar, com a mínim, fins l'any 1895, quan les creixents demandes de la societat espanyola de la Restauració van obligar el Ministeri d'Hisenda a endegar l'aixecament d'un cadastre general del país per masses de cultiu (Vallejo Pousada, 2001a, 35-55).

La cartografia parcel·lària de la província de Barcelona, 1849-1881

En aquest apartat es tractarà la distribució geogràfica dels treballs parcel·laris localitzats, així com les seves fases d'elaboració. Els treballs duts a terme per la Comissió d'Estadística de la província de Barcelona van originar una rica documentació cartogràfica de caire municipal. Per a molts municipis aquesta documentació va constituir la primera representació cartogràfica precisa del seu territori. A més a més de la partició de les parcel·les, en aquests documents hom hi pot trobar una interessant informació geogràfica sobre la xarxa hidrogràfica, els assentaments humans, la xarxa viària, els límits municipals i la toponímia municipal. Atès que la manca d'una bona cartografia de base afectà fins la dècada de 1930 molts municipis catalans, alguns d'aquests plànols parcel·laris van ser de gran utilitat per l'Administració local fins ben entrat el segle xx (Montaner, 2000, 101-106).

L'aixecament planimètric va ser, tal com ja s'ha vist, fruit d'iniciatives diverses preses per l'Administració provincial d'Hisenda o per alguns ajuntaments i juntes pericals arran de la implantació de la Contribució d'Immòbles, Cultius i Ramaderia. Les desavinences entre ambdues parts van donar lloc a indagacions estadístiques i cartogràfiques adreçades a obtenir un millor coneixement de la riquesa territorial dels municipis. Determinats factors, com l'augment de la pressió fiscal per part de l'Estat o la plaga de l'oïdi, van accelerar la necessitat de comptar amb avaluacions més exactes dels rendiments agrícoles que les disponibles per l'Administració provincial d'Hisenda.

Fins ara, s'han localitzat, catalogat i estudiat vuitanta-set documents cartogràfics de caire fiscal. Aquests documents van ser realitzats entre 1849 i 1881 i abasten un conjunt de seixanta-vuit municipis; és a dir el vint per cent dels 325 municipis que hi havia a mitjan segle XIX a la província de Barcelona (Nadal, Muro i Urteaga, 2003).¹ S'ha localitzat informació cartogràfica, tal com es pot apreciar en la figura 1, en cadascun dels dotze partits judicials existents l'any 1860 en aquesta província. D'altra banda, cal tenir present que alguns municipis com el del Masnou o el de Sant Martí de Provençals van ser objecte, durant aquest període, de diversos aixecaments parcel·laris.

Tots aquests plànols estan associats a una documentació fiscal manuscrita en forma de registre de les propietats rústiques, matrius cadastrals, estadístiques territorials, estadístiques dels pobles, *amillaraments* i expedients de reclamació de greuges. En aquesta documentació estadística hom hi troba enregistrada la superfície, el tipus de cultius i les qualitats agronòmiques de les parcel·les. També hi troba la valoració fiscal d'aquestes parcel·les, així com els informes dels comissionats provincials d'estadística sobre la riquesa territorial dels municipis.

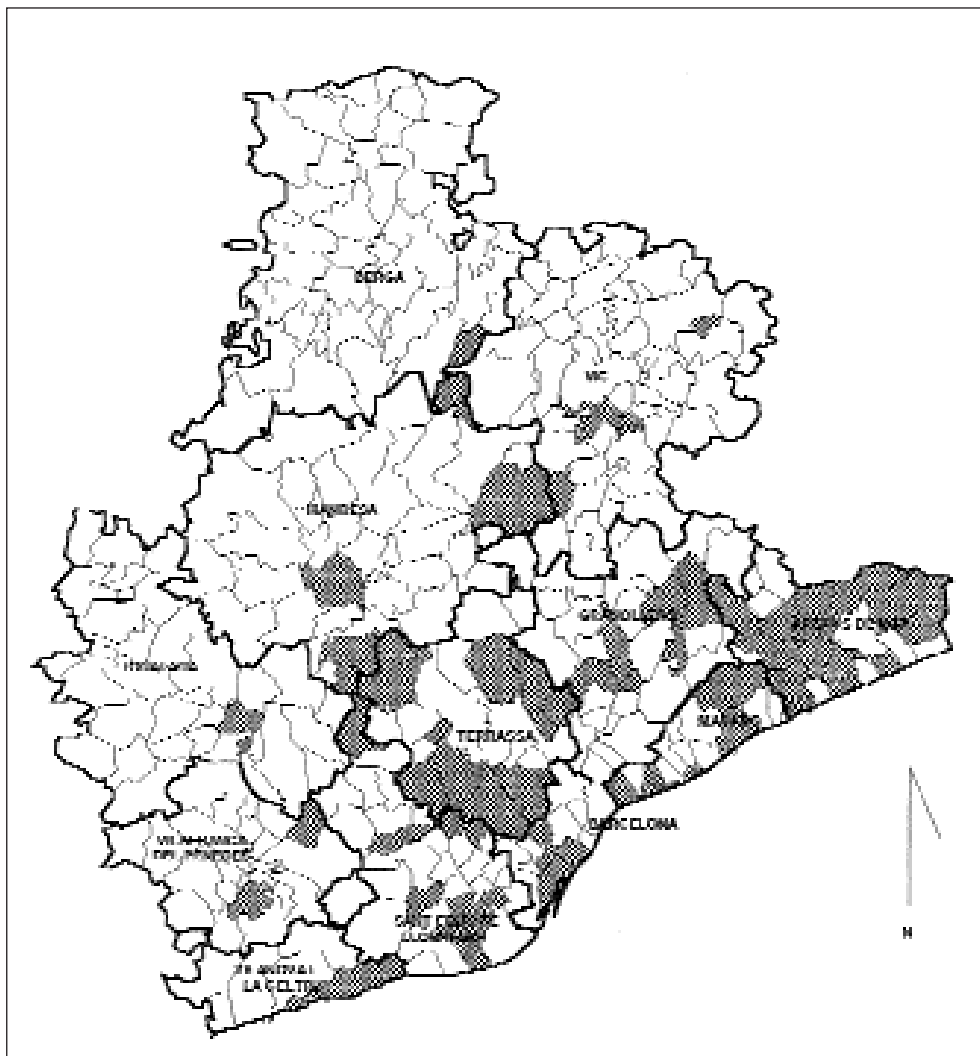
La distribució geogràfica d'aquests materials serva una estreta relació amb les tasques dutes a terme pels comissionats d'hisenda. El nombre de municipis cartografiats és, tal com es pot copsar en la figura 1, més elevat a les comarques costaneres i a les del prelitoral, més riques des del punt de vista agrícola, que no pas a les de l'interior. Així, el percentatge de municipis del partit judicial d'Arenys de Mar amb planimetria parcel·lària supera el 60%. També presenten percentatges elevats els partits judicials de Terrassa (52%), Mataró (41%), Barcelona (30%), Sant Feliu de Llobregat (25%) i Granollers (22%). Per contra, tant les comarques de l'interior com les més occidentals presenten percentatges clarament inferiors. Així, els partits judicials de Manresa i Vilanova i la Geltrú assoleixen un percentatge només del 14%. El partit judicial de Vilafranca del Penedès té un percentatge del 12%, mentre que els de Vic, Igualada i Berga presenten percentatges per sota del 10%.

Coneixem la data d'aixecament de vuitanta-cinc dels vuitanta-set plànols localitzats. Es tracta d'una informació valuosa que ens ha permès saber quin va ser el ritme de l'aixecament. Tal com es pot apreciar en la figura 2 aquesta cartografia va ser elaborada en tres etapes diferents. La primera comprèn els anys 1849-1858 i és l'etapa més prolífica amb seixanta-sis plànols; és a dir el 75% dels plànols datats. Aquesta intensa labor cartogràfica està estretament relacionada amb els treballs duts a terme per les diferents comissions d'estadística creades arran de la implantació de la Contribució d'Immòbles, Cultius i Ramaderia. Aquestes comissions van perllongar les seves activitats fins l'any 1855 en uns altres cinquanta municipis. La segona etapa abasta el període 1859-1867. Durant aquests anys el ritme de producció va decaure de forma molt notable, dibuixant-se únicament dotze plànols; és a dir el 14% dels documents cartogràfics datats. Aquesta etapa coincideix amb la formació a partir de finals de la dècada de 1850 d'un segon bloc d'*amillaraments* (Segura, 1993, 27). La tercera i última etapa comprèn el període 1868-

1. Vegeu F. Nadal; J. I. Muro; L. Urteaga, *Catàleg dels plànols parcel·laris municipals d'arrel fiscal de la província de Barcelona aixecats entre 1849 i 1881*, Barcelona, 2003. Aquest catàleg roman, de moment, inèdit, però està a disposició dels investigadors que el desitgin consultar.

FIGURA 1

Municipis de la província de Barcelona amb cartografia parcel·laria (1849-1881). Divisió judicial existent l'any 1860.

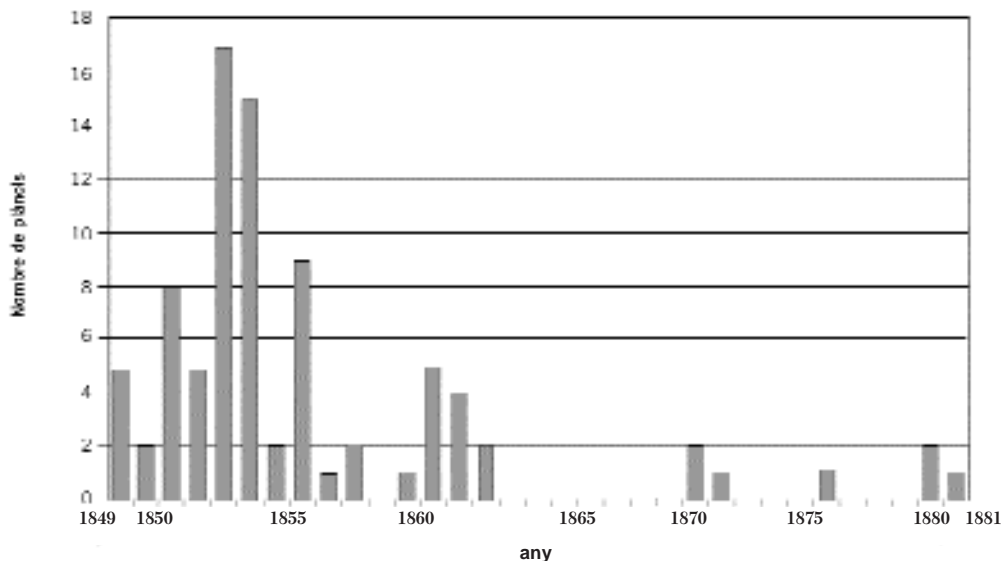

Font: elaboració pròpia.

1881. Es tracta d'una etapa marcada per la irregularitat i l'alentiment de la producció parcel·laria. Durant aquests anys únicament es traçaren set plànols; és a dir el 8% de la documentació cartogràfica datada. L'aixecament de tota aquesta cartografia d'arrel fiscal va ser possible gràcies al concurs d'un nombrós grup de cartògrafs, l'estudi dels quals serà l'objecte del següent apartat.

FIGURA 2

Plànols parcel·laris a la província de Barcelona, 1849-1881.

Font: elaboració pròpia.

Els agrimensors

A l'Espanya de mitjan segle XIX la tasca d'aixecar plànols parcel·laris era competència exclusiva d'aquells professionals que posseïen el títol d'agrimensor. L'activitat dels agrimensors, atesa la seva importància fiscal i jurídica, estava reglada per l'Administració. Ara bé, només una part dels titulats es dedicava íntegrament a tasques pròpies de l'agrimensura. De fet, sota la denominació d'agrimensors s'aplegava una sèrie de professionals molt diversa. Aquest era el cas, bàsicament, d'alguns arquitectes i mestres d'obres en possessió del títol d'agrimensor, pels quals les activitats parcel·làries constituïen una activitat professional suplementària.

Fins a mitjan segle XIX l'ensenyança i l'activitat cartogràfica dels agrimensors funcionà amb els mètodes propis d'un art i un ofici tradicional de l'Antic Règim, amb un fort caire familiar (Faus Prieto, 1995). Així, si hom volia obtenir el títol d'agrimensor havia de passar un examen, l'organització del qual anava a càrrec de diverses institucions públiques. Tanmateix, no tothom es veia obligat a fer aquest examen. Determinats col·lectius professionals podien obtenir el títol d'agrimensor només satisfent una determinada quantitat de diners. Així, l'any 1839 es publicà una real ordre segons la qual els arquitectes acadèmics, és a dir aquells que posseïen títols expedits per alguna acadèmia de Belles Arts, quedaven exempts de fer cap mena d'examen. Més tard, el 1846, es feia extensiu aquest privilegi als membres del cos d'enginyers de monts, que s'acabava de

crear. Per últim, l'any 1849, també s'atorgà aquest privilegi als mestres d'obres titulats per alguna acadèmia de Belles Arts.

Fins a començaments de la dècada de 1840 únicament la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València i la Real Academia de Bellas Artes de San Luis de Valladolid estaven habilitades per expedir el cobejat títol d'agrimensor. La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, per tal d'estalviar feixucs i onerosos viatges a la capital del regne a aquelles persones que havien sol·licitat ser examinades, va crear una sèrie de juntes delegades a Barcelona, Bilbao, Santiago de Compostel·la, Sant Sebastià i Sevilla. La primera referència que tenim de la Junta Delegada de Barcelona data de l'any 1833.

A començaments de la dècada de 1840 les acadèmies de belles arts deixaren de ser les úniques institucions oficials habilitades per atorgar el títol d'agrimensor. A partir d'aleshores els governs civils també van rebre competències per elaborar programes d'agrimensura, organitzar exàmens sobre la base d'aquests programes i atorgar el títol d'agrimensor. Arran d'aquestes prerrogatives, el govern civil de Barcelona va aprovar el vint-i-sis d'octubre de 1844 un detallat programa per examinar agrimensors (Boletín Enciclopèdico de Nobles Artes, 1846, 102). Més tard, l'any 1849 el matemàtic Llorenç Presas i Puig va ser nomenat "Jefe Político Examinador de Agrimensores", càrrec que va exercir fins l'11 de març de 1852 (Puig i Pla, 1994).

Presas i Puig va haver de deixar aquest càrrec arran de la creació el 17 de febrer de 1852 de les escoles de Mestres d'Obres, Aparelladors i Agrimensors. A partir d'aleshores, la situació de l'agrimensura experimentà a Espanya un canvi radical, ja que passà de ser, en gran mesura, un art tradicional a un ensenyament tècnic i públic de grau mitjà. Els efectes d'aquesta iniciativa del moderantisme liberal es deixaren sentir de forma immediata a la província de Barcelona, on l'any 1850, amb la creació de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts, que més tard rebria el nom de Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi, s'havia donat un primer i important pas per a un ensenyament públic i específic de les tècniques de l'agrimensura (Montaner, 1990, 704-706).

Professionals	Nombre de professionals	Nombre de plànols	Percentatge
Agrimensors	14	57	70,3
Arquitectes	5	12	14,8
Mestres d'Obres	4	5	6,1
Altres	2	7	8,8
Total	25	81	100,0

Font: elaboració pròpia.

QUADRE 1

Cartògrafs empleats en les operacions parcel·làries de la província de Barcelona, 1849-1881.

Una de les primeres mesures adoptades per la nova acadèmia, situada a l'edifici de la Llotja de Barcelona, va ser la creació, aquell mateix any de 1850, de l'Escola de Mestres d'Obres i Directores de Camins Veïnals, el primer director de la qual va ser l'arquitecte Josep Casademunt. Aquest centre d'ensenyament tècnic, en el qual s'impartiren, des de la seva creació, classes específiques d'agrimensura, romangué obert fins l'any 1855. Entre 1852 i 1855 va ser l'única institució de la província de Barcelona habilitada per examinar i expedir el títol d'agrimensor. L'ensenyament de l'agrimensura

va rebre durant el Bienni Progressista una nova embranzida en crear-se l'any 1855 les escoles d'agrimensors i aparelladors. La creació d'aquestes escoles, que substituïren a les que estaven en funcionament des de 1850, va ser obra de l'artiller Francisco de Luxán, que esperava amb aquesta mesura fusionar sota el títol d'aparellador les ensenyances, fins aleshores separades, de mestre d'obres i director de camins veïnals.

Luxán, conscient del problema que representava pel conjunt del país la manca d'un cadastre parcel·lari general, justificava l'any 1855 la creació de la carrera d'agrimensura dient que "otro interés y otro porvenir ofrece la clase de agrimensores. Indispensable para sus vastas aplicaciones, puede producir al Estado grandes ventajas, ya ocupada de la Estadística, ya de la formación de la carta topográfica de España, ya, finalmente, del servicio de los particulares" (*Reglamento para las Escuelas de Agrimensores y Aparejadores*, 1855, 3-4). No obstant això, la seva reforma va ser força efímera, ja que l'any 1859 es va modificar novament el pla d'estudis, creant-se l'Escola de Mestres d'Obres, Aparelladors i Agrimensores. L'ensenyança d'aquestes carreres tècniques de grau mitja es perllongà a Barcelona fins el 1872, any en què els estudis pròpiament d'agrimensura deixaren d'impartir-se. A partir d'aleshores, les atribucions pròpies de l'agrimensor van passar a ser competència dels enginyers agrònoms i dels perits agrícoles (Castillo y Alarcos, 1986, vol. 1, 21).

Aixecar el plànol parcel·lari d'un municipi era una tasca laboriosa i, molt sovint, requeria la feina de més d'un agrimensor. Així, per exemple, l'arquitecte Carles Gaurán va començar les operacions parcel·làries del municipi de Sant Sadurní d'Anoia a finals de juliol de 1862 i no les va enllestir fins a finals de gener de 1863. Tot i tractar-se d'un municipi de dimensions més aviat reduïdes, ja que la seva superfície era només de 18,65 km², els treballs parcel·laris van durar mig any i varen ser realitzats amb l'ajut dels agrimensores i perits Josep Salichs i Valls i Pere Ribas i Parellada. Per aquests treballs el consistori municipal de Sant Sadurní d'Anoia va haver d'abonar 24.000 rals de billó a Carles Gaurán, el pagament dels quals li ocasionà considerables problemes econòmics (Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia, Actes municipals, 1861-1863).

Dels 87 plànols parcel·laris municipals localitzats en aquesta primera fase de la recerca 81 estan signats per un o més d'un autor, mentre que sis romanen, de moment, anònims. Aquests 81 plànols van ser obra de 25 agrimensores diferents. El gran nombre d'institucions implicades durant el segle XIX en l'expedició del títol d'agrimensor, així com el diferent tipus de professionals interessats en la seva possessió, fa difícil la tasca d'establir un cens d'agrimensors catalans vuitcentistes. Per aquesta raó, el registre d'agrimensors que tenim, tot i ser força extens, resulta, a hores d'ara, incomplet i amb algunes llacunes que esperem cobrir en la següent fase del projecte de recerca. En aquest apartat es farà referència únicament als 25 agrimensores que, de moment, hem aconseguit identificar.

Hem agrupat aquests cartògrafs, tal com es pot apreciar en el quadre 1, en quatre categories professionals diferents: agrimensores, considerats com els que es dedicaven principalment a tasques parcel·làries; arquitectes; mestres d'obres i d'altres. Mentre que els primers només posseïen el títol d'agrimensors, alguns membres de les altres categories disposaven, a més a més d'aquest títol, d'altres de tipus superior. Aquest era el cas, per exemple, de Francesc d'A. Soler que, a més a més del títol d'agrimensor, posseïa el d'arquitecte acadèmic.

Els agrimensors constituïen el col·lectiu professional més nombrós. També eren els que més plànols van aixecar, ja que gairebé un 71% dels plànols amb autor conegut van ser obra seva. A una certa distància, tant pel que fa al seu nombre com a la seva productivitat cartogràfica, hi havia els arquitectes. La seva influència, emperò, va ser molt gran, ja que aixecaren els plànols parcel·laris d'alguns dels principals municipis de la província de Barcelona com era el cas de Barcelona, Mataró o Vilafranca del Penedès. L'activitat dels mestres d'obres va ser posterior i clarament inferior a la dels arquitectes. A més a més, d'aquests tres col·lectius professionals cal esmentar la presència de dos professionals provinents d'altres àmbits professionals: Llorenç Preses i Puig, professor de matemàtiques de la Universitat de Barcelona, i Juan Antonio Laur, enginyer civil i geòmetra francès.

El col·lectiu professional que compta amb més informació biogràfica és el dels arquitectes, el qual ha estat objecte de diversos estudis (Montaner i Martorell, 1990; Sagarra i Trias, 1996). Tal com ja s'ha esmentat, constituïa el segon grup professional més nombrós i més productiu. De moment, hem aconseguit identificar cinc arquitectes: Miquel Garriga i Roca, Carles Gaurán, Francesc d'A. Soler i Mestres, Joan Soler i Mestres i Martí Sureda i Deulovol. Tots ells es formaren a Barcelona a les classes de la Llotja, sota la docència d'Antoni Celles i Josep Casademunt, obtenint, més tard, el títol d'arquitectes per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (Montaner i Martorell, 1990, 801-803). La tasca duta a terme per aquests arquitectes, a excepció feta de Carles Gaurán, quedà molt limitada als primers anys de funcionament de la Comissió d'Estadística, organisme amb el qual mantingueren una relació molt estreta.

Martí Sureda i Deulovol va ser l'autor dels tres primers plànols parcel·laris de la província de Barcelona aixecats a instàncies de la Comissió d'Estadística. Es tracta de dos plànols de Teià i un de Premià de Mar, amb data tots tres de novembre de 1849. Martí Sureda i Deulovol (l'Escala, 1822-Girona, 1890) va ser arquitecte municipal de la ciutat de Girona entre 1847 i 1859 on portà a terme importants projectes urbanístics i arquitectònics.

Per la seva part, l'arquitecte Miquel Garriga i Roca (Alella, 1804-Barcelona, 1888) va aixecar dos plànols del Masnou, un de 1849 i l'altre de 1850. Aquest arquitecte, que arribaria a ser un dels cartògrafs catalans més destacats del segle XIX, veia amb preocupació la greu mancança d'informació cartogràfica i estadística que patien els municipis catalans de l'època (Sagarra, 1996, 84-88; Montaner, 2000, 52). Per aquesta raó, entre 1846 i 1847, va publicar al *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes* una sèrie d'articles sobre aquesta problemàtica. En un d'ells, titulat significativament "Estadística", proposava, entre d'altres coses, l'aixecament de plànols parcel·laris municipals a escala 1:5.000. Segons Garriga i Roca una secció "compuesta de un académico de mérito presidente, de arquitectos, maestros de obras y agrimensores con título y en número proporcionado a la extensión de cada partido [judicial], se ocuparía en el levantamiento parcial de cada uno de los términos [municipales], fijando geométricamente todos los pueblos y detallando en seguida las propiedades particulares de cada uno de ellos" (Garriga i Roca, 1846, 76).

Els treballs parcel·laris més notables van ser, però, obra de Joan Soler i Mestres (Barcelona, 1800-?). Aquest, que arribaria a ser membre acadèmic de mèrit de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts, formava part, tant per via paterna com materna, de

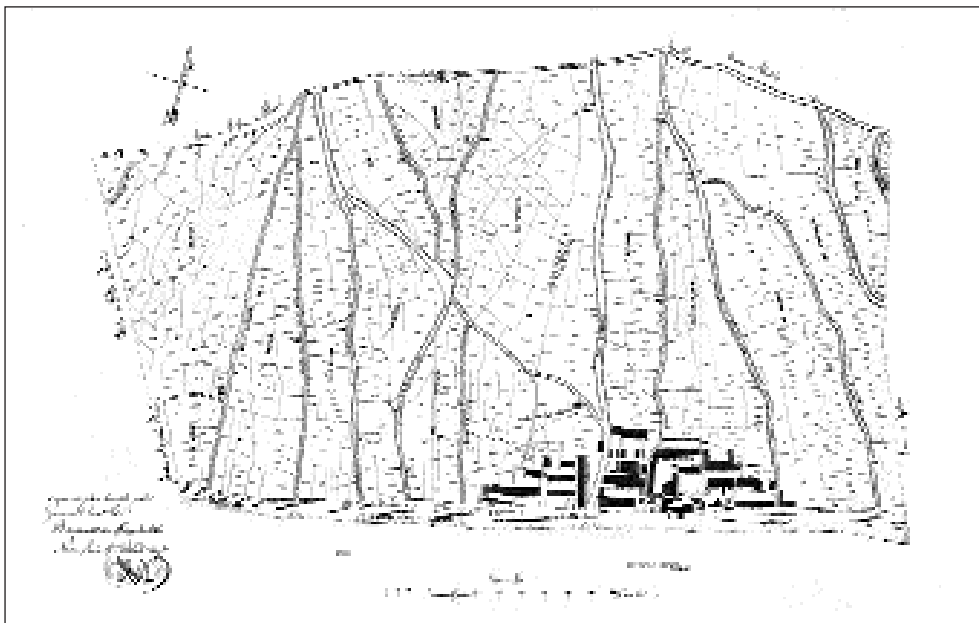
dos de les més il·lustres nissagues d'arquitectes, mestres d'obres i agrimensors sorgides a Catalunya durant el segle XVIII. El seu avi patern, Joan Soler i Faneca, va ser l'autor de la remodelació neoclàssica de l'edifici de la Llotja de Barcelona, així com de diversos treballs cartogràfics del canal d'Urgell i del port de Barcelona. El seu pare, Tomàs Soler i Ferrer, va ser un destacat mestre d'obres i agrimensor, autor, entre d'altres treballs cartogràfics, del *Plan de los canales proyectados de riego y navegación de Urgel levantados a expensas de la Real Junta de Comercio de Cataluña* (1815) i del *Plànol parcel·lari del Rec Comtal* (1834), que constitueix una de les millors peces de la cartografia cadastral catalana de la primera meitat del segle XIX. D'altra banda, la seva mare era filla del mestre de cases Josep Mestres i Ximénez, que, a finals del segle XVIII, havia estat nomenat mestre d'obres de la catedral de Barcelona (Arranz, 1991, 316-317, 453).

Joan Soler i Mestres va aconseguir el títol d'agrimensor per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando el 5 de maig de 1835 (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 1834-1878). Atesa la seva condició familiar no resulta estrany que fos l'arquitecte encarregat d'aixecar els plànols parcel·laris dels municipis de Barcelona i Mataró (Corominas i Ayala, 2002, 39-41). L'any 1852 aixecà també un plànol parcel·lari del municipi del Masnou. El seu germà, el també arquitecte i agrimensor, Francesc d'Assis Soler i Mestres (Barcelona, 1802-?) va ser autor del plànol parcel·lari de Vilassar de Mar aixecat l'any 1850 (vegeu figura 3).

Ara bé, l'arquitecte més actiu va ser Carles Gaurán, que aixecà els plànols parcel·laris de Vilafranca del Penedès (1851), Puigdàlber (1861) i Sant Sadurní d'Anoia (1863).

FIGURA 3

Plànol parcel·lari de Vilassar de Mar. Escala 1: 5.000. Aixecat per Francesc d'A. Soler i Mestres. Es tracta d'una còpia realitzada per l'arquitecte Narciso J. María Bladó el 28 de març de 1850 (Arxiu de la Corona d'Aragó).

Gauran, a més a més d'arquitecte acadèmic i agrimensor, era director de camins veïnals. De tots els arquitectes que hem aconseguit identificar, aquest va ser el que més s'implicà en tasques parcel·làries, feines per les quals demostrà una gran destresa. Atesa la seva gran competència professional com a agrimensor va rebre encàrrecs tant per part dels ajuntaments com de l'Administració provincial d'Hisenda.

Tot i que no resulta fàcil distingir a la Barcelona de mitjan segle XIX el paper dels arquitectes acadèmics dels mestres d'obres, a continuació farem referència als treballs parcel·lars duts a terme per aquests. De moment, s'han identificat quatre mestres d'obres: Josep Cortès i Pla, Josep Inglada i Estrada, Leandre Pons i Dalmau i Ramon Quera i Torras. Tots ells es van formar a les diferents escoles tècniques de mestres d'obres i agrimensors que hi hagué a l'edifici de la Llotja entre 1850 i 1872 (Bassegoda Nonell, 1973).

Josep Inglada i Estrada va cursar estudis de mestre d'obres durant els anys 1852-1855. A més a més d'aquest títol, va obtenir el de director de camins veïnals i el d'agrimensor. Amb la col·laboració de l'agrimensor Albert Moliner va aixecar un plànol parcel·lari del terme municipal de Puigdàlber. Per la seva part, Leandre Pons i Dalmau va obtenir el títol de mestre d'obres l'agost de 1855. També va aconseguir el títol de director de camins veïnals i el d'agrimensor. Home d'idees progressistes va traduir al català entre 1879 i 1881 el *Viatge d'un naturalista al voltant del món*, 1831-1836 de Charles Darwin. Més tard, va ser nomenat membre de la comissió encarregada d'estudiar la reforma higiènica de la ciutat de Barcelona. Com a agrimensor va treballar tant a la província de Tarragona, on l'any 1861 va aixecar el plànol parcel·lari de Vilaseca, com a la de Barcelona, on l'any 1863 va aixecar un detalladíssim plànol parcel·lari del municipi de Sant Feliu Saserra.

Josep Cortès i Pla va presentar el seu projecte per obtenir el títol de mestre d'obres el 25 de febrer de 1867. Va ser autor d'un acurat plànol parcel·lari del terme municipal del Masnou realitzat l'any 1880. Per la seva part, Ramon Quera i Torras (Arenys de Mar, 1845-?) va obtenir el títol de mestre d'obres el 18 de maig de 1869. Membre d'una nissaga de mestres d'obres i cartògrafs d'Arenys de Mar va realitzar entre 1880 i 1881 dos plànols parcel·lars del seu municipi natal (Pons i Guri, 1998).

A més a més d'aquests cartògrafs integrats en determinats col·lectius professionals, cal esmentar-ne dos més, pertanyents a d'altres grups. Ens referim a Llorenç Presas i Puig i a Juan Antonio Laur. El primer d'ambdós, Llorenç Presas i Puig (Sant Boi de Llobregat, 1811-Barcelona, 1875) va obtenir l'any 1847 la càtedra de matemàtiques de la Universitat de Barcelona. Considerat un dels principals científics catalans del segle XIX, la seva obra i la seva trajectòria científica ha estat objecte de diversos estudis (Puig i Pla, 1995). Tal com ja s'ha esmentat va ser, entre 1849 i 1852, examinador d'agrimensors de la província de Barcelona. Aquest matemàtic eminent va dedicar, entre 1851 i 1861, una part de la seva intensa i variada activitat professional a aixecar els plànols parcel·lars dels municipis de l'Ametlla del Vallès, Cànoves i el Samalús, Sant Boi de Llobregat, Sant Martí de Provençals i Viladecans.

La intensa activitat parcel·lària desfermada a la província de Barcelona l'any 1848, arran de la constitució de la Comissió d'Estadística, va atreure, fins i tot, agrimensors d'altres països. Aquest va ser el cas de l'enginyer civil i geòmetra francès Jean-Antoine

Laur, també conegut a casa nostra com a Juan Antonio Laur. Després de treballar en l'aixecament del cadastre francès va cercar feina al nostre país (Muro, Nadal, Urteaga, 1996, 106). Aquí va aixecar l'any 1852 dos plànols parcel·laris del municipi de Vic. Tanmateix, la manca d'un títol d'agrimensor homologat per les autoritats espanyoles l'impedí prosseguir en els seus treballs parcel·laris a la província de Barcelona. L'any 1854, per tal de resoldre aquest entrebanc legal, va sol·licitar a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando que li atorgués el títol d'agrimensor. Però, la secció d'arquitectura d'aquesta institució va emetre el 8 de maig d'aquell any un informe negatiu, al·legant raons de caire proteccionista. Els membres d'aquesta secció van adduir que si hom li atorgava el requerit títol s'obriria la porta a molts d'altres agrimensors estrangers, la qual cosa perjudicaria els joves agrimensors espanyols que havien estudiat o estaven estudiant a les Escoles de Mestres d'Obres i Directors de Camins Veïnals que s'acabaven de crear (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 1852-1855).

Finalment farem referència al col·lectiu dels agrimensors, les dades biogràfiques disponibles dels quals són molt escasses, de manera que conformen un col·lectiu força anònim. La figura més rellevant és la de Pedro Moreno y Ramírez, autor de, ni més ni menys, trenta-nou plànols parcel·laris. Va ser l'agrimensor que durant més temps es va dedicar a la cartografia parcel·laria d'arrel fiscal de la província de Barcelona. La ingent producció parcel·laria signada per aquest ens indica que estava enterament professionalitzat en el camp de l'agrimensura. La seva llarga i prolífica activitat cartogràfica està dividida en tres etapes diferents. La primera va de 1853 a 1856. Durant aquests anys va actuar com a membre de la Comissió d'Estadística de la província de Barcelona i va aixecar trenta-cinc plànols. A partir de 1857 inicià una nova etapa, en la qual diversificà l'àmbit geogràfic de les seves activitats parcel·làries. Així, aquest mateix any es va traslladar a la província de Lleida on va aixecar un esplèndid plànol parcel·lari del municipi d'Albesa. L'any següent, el 1858, va traçar el plànol parcel·lari de l'extens municipi de Sant Pere de Terrassa. I aquest mateix any es va traslladar a l'illa de Mallorca on va estar treballant en l'aixecament dels plànols parcel·laris de divuit municipis mallorquins. La tercera i darrera etapa, de la qual tenim constància, va tenir lloc durant el Sexenni Progressista. L'any 1871 va aixecar un plànol parcel·lari de Sant Martí de Provençals i un altre de Cornellà de Llobregat. L'any següent, el 1872, en va traçar un del municipi de Castellbell i el Vilar. D'altra banda, sabem que l'any 1873 l'Ajuntament de Mataró li va encarregar la confecció d'un plànol parcel·lari del seu terme municipal, que restà inconclús (Garcia Espuche, Guàrdia Bassols, 1989, 191-192).

Amb tres plànols parcel·laris cadascun trobem els agrimensors Daniel Sans, Tomàs Soler i José Rómulo Zaragoza. Els agrimensors Pere Ribas i Parellada i Joan Serra i Bonet van ser autors cadascun de dos plànols parcel·laris. A més a més d'aquests agrimensors, n'hi ha tot un seguit d'altres, com és el cas de Francesc Botiñà, Antoni Casanovas, Josep Casassas, Albert Moliner, Alexandre Pench, Josep Pié, Josep Salichs i Josep Francesc Soler, que únicament intervingueren en l'aixecament d'un plànol parcel·lari.

Les característiques cartogràfiques dels plànols

Aquest apartat està dedicat a analitzar les característiques formals dels plànols localitzats tals com: els tipus de mapes; les tècniques utilitzades en el seu procés d'elaboració; les escales numèriques i gràfiques emprades; el format i la grandària dels mapes; l'orientació geogràfica i les llegendes.

Malgrat el seu caire fiscal, aquesta documentació no constitueix una sèrie cartogràfica homogènia, ja que hi podem trobar tres tipus de mapes diferents: els parcel·laris, els de perímetres municipals i els topogràfics. El primer tipus de mapes conté, tal com ho indica el seu nom, el parcel·lari municipal de rústica. Aquest tipus de mapes és el més nombrós amb seixanta-set plànols, constituint, de fet, la base d'aquest treball (vegeu figura 3). El segon tipus de mapes conté únicament informació sobre els límits dels municipis. Es tracta d'una sèrie de cinc plànols aixecats per tal d'esbrinar la superfície real del municipi. Amb aquesta mesura els responsables d'hisenda intentaven saber el grau d'ocultació de la riquesa municipal duta a terme per alguns ajuntaments i juntes pericials a l'hora de confeccionar els seus *amillaments*. El tercer tipus de mapes està format per dos plànols topogràfics: un relatiu al municipi de Capellades i l'altre al de Tordera. Tot i que no es tracta de documents específicament cadastrals hem decidit incloure'ls en el nostre catàleg de cartografia cadastral, ja que van ser aixecats arran dels treballs parcel·laris duts a terme en els seus respectius municipis.

Un dels trets cartogràfics més rellevants dels plànols parcel·laris estudiats en aquest article es que constitueixen un dels darrers capítols de la cartografia manuscrita. Tots els plànols originals localitzats són mapes manuscrits. Així, dels vuitanta-set plànols identificats, setanta-un són exemplars manuscrits originals i tres són còpies realitzades al llarg del segle xx mitjançant diferents procediments tècnics (còpies oxàlides o manuals). Els altres tretze apareixen documentats a diverses fonts, encara que, de moment, no ha estat possible localitzar-los.

Afortunadament, s'han conservat diferents exemplars d'un mateix plànol. Això ha estat possible perquè, en general, el cartògraf dibuixava dos o tres plànols que cal considerar a efectes de catalogació com a originals. Un exemplar, degudament signat, anava destinat a l'Administració provincial d'Hisenda, un altre es desava a les dependències municipals, i, en alguns casos, l'autor també es guardava alguna còpia.

D'altra banda, un dels trets formals més distintius d'aquests plànols parcel·laris és que constitueixen una cartografia policroma. Per acolorir-los s'empraren, de forma general, tres o quatre colors: el negre per representar els límits de les parcel·les, la xarxa viària, la del ferrocarril, la numeració del parcel·lari i la toponímia; el verd per a alguns usos del sòl com els horts, els boscos o les vinyes; el blau pels diferents elements hídrics (rius, torrents, basses i d'altres); i, el vermell per als diferents tipus de poblament. Aquesta riquesa cromàtica es pot apreciar en el plànol parcel·lari reproduït a la figura 3 corresponent al municipi de Vilassar de Mar.

Atès que no hi hagué cap projecte tècnic oficial destinat a aixecar un cadastre parcel·lari per al conjunt de la província de Barcelona, la nombrosa cartografia parcel·laria localitzada presenta una considerable diversitat tant pel que fa a les escales numèriques

com a les gràfiques. Sabem quina va ser l'escala numèrica adoptada en setanta-un plànols. Abans, però, de parlar del tipus d'escales numèriques adoptades, cal dir que no tots aquests plànols comptaven amb una única escala numèrica. Així, hi ha tres mapes composts per múltiples fulls que tenen dos escales. Un dels fulls, el dedicat a representar el conjunt del territori municipal, té una escala més petita, mentre que la resta dels fulls, els dedicats a representar parts d'aquest territori, en tenen una de més gran. Aquest és el cas, per exemple, del plànol municipal de Sant Feliu Saserra compost per vint-i-sis fulls, el primer dels quals està a escala 1:10.000 i els vint-i-cinc restants a escala 1:2.500.

Un tret molt singular de la cartografia parcel·lària localitzada és el gran nombre d'escales numèriques utilitzades. De moment, s'han comptabilitzat catorze escales numèriques diferents. Les més grans, les 1:500 o 1:1.250, van ser emprades en alguns pocs fulls per representar el parcel·lari urbà. Mentre que les més petites, les 1:25.000 o 1:10.000, van ser emprades en alguns pocs plànols per representar tot el parcel·lari de municipis molt extensos. Tanmateix, l'escala emprada de forma més usual va ser la 1:5.000, adoptada en cinquanta-un plànols. La informació disponible ens indica que aquesta va ser l'escala oficial adoptada per la Comissió d'Estadística. Així, en una proposta de contracte presentada per l'agrimensor Josep Pie i Bové, el tres de juliol de 1854, a l'Ajuntament d'Esparraguera per tal d'aixecar el plànol parcel·lari d'aquest municipi s'establia el següent requeriment: "*2ª se obliga también dicho agrimensor a formar dos planos, uno para el pueblo y otro para la Administración, reducidos estos a escala de 1:5.000 según está mandado por la Administración del ramo de Estadística*" (Ajuntament d'Esparraguera, Actes municipals, 1854).

Pel que fa a les escales gràfiques, cal dir que seixanta-un dels vuitanta-set plànols parcel·laris localitzats duen una o més d'una escala gràfica. La major part només en porten una, però alguns en duen dos o tres corresponents a cinc unitats de mesura lineals o de longitud diferents: metres, pams catalans, peus castellans, vares castelleses i canes catalanes. Aquesta gran diversitat obeeix a la coexistència de les unitats de mesura locals pròpies de Catalunya amb les oficials de Castella utilitzades per l'Administració provincial d'Hisenda de Barcelona. La situació, prou embolicada, es va fer encara una mica més enrevessada a mitjan segle XIX atès que l'aixecament de la cartografia parcel·lària estudiada en aquesta recerca va coincidir amb el període d'implantació del sistema mètric decimal a Espanya. Una implantació que començà el 19 de juliol de 1849 amb l'aprovació d'una llei mitjançant la qual s'establia el sistema mètric decimal com a únic sistema de pesos i mesures vàlid en tots els territoris sota administració de la corona espanyola (Alsina, Feliu, Marquet, 1990, 26-27).

L'avenç progressiu del sistema mètric decimal va anar seguit de la inexorable reculada de les unitats de mesura lineals tradicionals. Aquest va ser, per exemple, el cas dels pams i de les canes catalanes. La introducció del sistema mètric decimal no va resultar, tal com ja s'ha esmentat, un procés immediat. De fet, algun agrimensor només utilitzà mesures de superfície tradicionals. Aquest va ser el cas de l'arquitecte Joan Soler i Mestres. Cap dels tres plànols parcel·laris que va traçar, els de Barcelona i Mataró aixecats l'any 1850 i el del Masnou aixecat l'any 1852, duen escales gràfiques expressades en metres, sent els pams catalans la unitat de mesura lineal emprada.

El format i grandària de la cartografia localitzada presenta també una gran diversitat de situacions. Així, seixanta-dos mapes estan formats per un únic full de mides molt variables. Alguns, autèntics llençols, són de grans dimensions. Aquest és el cas, per exemple, del plànol parcel·lari de Sant Cugat del Vallès aixecat l'any 1853 per l'agrimensor Pedro Moreno y Ramírez que fa 229 cm de llarg per 192 cm d'ample o el del plànol parcel·lari d'Arenys de Mar aixecat l'any 1880 pel mestre d'obres Ramon Quera i Torras que fa 310 cm de llarg per 148 cm d'ample.

Atès que aquestes dimensions dificultaven la seva consulta, maneig i conservació, alguns agrimensors optaren pel format tipus atlas que resultava més funcional. En aquest cas s'optava per la formació d'un mapa compost per un gran nombre de fulls amb les mateixes dimensions. En alguns d'aquests mapes els fulls han estat relligats i enquadernats de manera que revesteixen la forma de llibre o atlas manuscrit. Aquest és el cas, per exemple, del plànol parcel·lari del municipi de Capellades, el títol del qual és: *Estadística de la Villa de Capellades con diez planos geométricos-topográficos de los distritos rurales (...) levantados por el agrimensor D. J. Rómulo Zaragoza. 1851.*

A més a més d'aquests dos formats, el de full únic i el tipus atlas, hi ha dos mapes amb dos fulls. Es tracta dels plànols parcel·laris dels municipis de Dosrius i Puigdàlber, en què hi ha un full on està representat l'antic terme municipal i un altre on està representat, de forma diferenciada, un agregat municipal. Així, en el cas de Dosrius hi ha un full corresponent al seu terme municipal històric i un altre relatiu a l'agregat de Canyamars. Mentre que en el cas de Puigdàlber hi ha un full corresponent al seu terme municipal històric i un altre relatiu a l'agregat de la quadra del Gornet, que havia format part del municipi del Pla del Penedès. Finalment, tenim dos mapes diferents de Mojà composts de diversos fulls, en què s'hi representen algunes de les grans heretats d'aquest extens municipi del Moianès.

Només deu dels setanta-cinc plànols conservats estan mancats d'orientació geogràfica. El tipus d'orientació més comuna és la del nord geogràfic, també expressada en alguns documents com a nord vertader. Aquest tipus d'orientació està present en cinquanta-cinc plànols. Per contra, el nord magnètic només s'utilitzà en deu mapes cadastrals. En un plànol, el corresponent al municipi d'Arenys de Mar aixecat l'any 1881 pel mestre d'obres Ramon Quera i Torres, s'utilitzà tant el nord vertader o geogràfic com el magnètic. D'altra banda, en dos plànols, els corresponents als municipis de Sant Pere de Terrassa i Vic, s'hi dibuixaren, seguint vells costums de la cartografia medieval, roses dels vents.

No es pot cloure aquest apartat sense fer referència a la qüestió de les llegendes utilitzades. Sobre aquest punt cal dir que són comptadíssims els plànols que contenen algun tipus de llegenda. Malgrat aquesta important mancança cartogràfica, farem esment de dos casos diferents. El primer és el del plànol parcel·lari de Sant Martí de Provençals aixecat l'any 1853 pel matemàtic Llorenç Presas i Puig. En aquest mapa, tot i que el marge superior esquerre està molt deteriorat, hom hi pot entreveure una interessantíssima trama d'usos del sòl dedicada a representar les vinyes, els camps de cereal, les fàbriques i d'altres activitats humanes existents en aquest municipi del Pla de Barcelona. El segon cas és el del plànol parcel·lari d'Arenys de Mar aixecat l'any 1880 pel mestre d'obres Ramon Quera i Torras, el qual, tot i estar mancat de llegenda, permet distingir els

usos del sòl existents a cada parcel·la. En aquest cas, totes les parcel·les duen, a més a més d'un número relatiu al seu propietari, una lletra relativa al seu ús agrícola.

Conclusions

La implantació de la Contribució d'Immobles, Cultius i Ramaderia l'any 1846 i la creació de la Comissió d'Estadística de la Província de Barcelona a finals de 1848 van donar lloc a la formació d'una copiosa cartografia parcel·laria d'àmbit municipal en aquesta província. Una figura clau en aquest procés va ser la del cap provincial d'Estadística, Enrique Antonio Berro, el qual va impulsar des de 1849 l'aixecament de detallats plànols parcel·laris municipals com a recurs per resoldre els múltiples problemes que plantejava l'aplicació de la nova contribució territorial. Aquesta iniciativa va ser seguida, a començaments de la dècada de 1850, per molts ajuntaments barcelonins que, amb el plànol a la mà esperaven aconseguir una rebaixa substancial en la quota de la contribució territorial.

La formació d'aquests plànols va viure un període d'intensa activitat entre 1849 i 1855. Durant aquests anys es va produir una espècie de miratge fiscal que semblava que dotaria a la província de Barcelona d'un autèntic cadastre parcel·lari. El miratge s'esvaí a partir de 1855 i des d'aleshores en endavant les operacions estadístiques i parcel·laries endegades per l'Administració provincial d'Hisenda es van anar limitant progressivament a la resolució dels expedients de reclamació de greuges presentats per alguns pocs ajuntaments. Malgrat això, el conjunt de la documentació cartogràfica localitzada i catalogada resulta força considerable, abastant una part significativa de la província de Barcelona.

La confecció de tots aquests plànols i registres estadístics va ser possible gràcies al treball d'un nombrós grup de cartògrafs, alguns dels quals eren rellevants arquitectes catalans de l'època com era el cas de Miquel Garriga i Roca, Joan Mestres i Soler o Martí Sureda i Deulovol. Tanmateix, la figura que més va destacar en aquestes operacions cadastrals va ser la de l'agrimensor Pedro Moreno y Ramírez. Els canvis d'orientació en l'organització de l'estadística de la riquesa territorial adoptats pels responsables d'hisenda a partir de 1855, l'estabilització del sistema d'*amillaraments* i el gran cost que representava pels ajuntaments i juntes pericials l'aixecament de plànols parcel·laris van fer que a mitjan de la dècada de 1860 l'activitat parcel·laria s'anés reduint de forma gradual.

La recerca duta a terme ofereix fins ara resultats parcials i fragmentaris. Hom espera que indagacions addicionals en arxius locals permetran ampliar el catàleg de plànols parcel·laris municipals de la província de Barcelona. En tot cas, els resultats obtinguts permeten matisar algunes de les idees acceptades fins avui respecte a la història del cadastre a Espanya. Els historiadors del cadastre han assenyalat l'absència de veritable informació parcel·laria com un dels trets més distintius i perversos de la fiscalitat vuitcentista. En concret, diferents autors han sostingut que el repartiment de la càrrega tributària efectuat arran dels *amillaraments* es va fer amb una manca total de controls de tipus estadístic o cartogràfic. La vàlida heurística dels *amillaraments* quedaria així posada en entredit. Tanmateix, aquesta conclusió, que recolza essencialment en les recerques dutes a terme sobre la documentació de l'Administració central, podria resultar apressada. El cas de la província de Barcelona demostra l'existència de plànols par-

cel·laris i estadístiques. I que aquesta documentació és suficientment nombrosa i precisa com per realitzar un contrast raonable de les xifres obtingudes pels *amillaraments*. Constitueix la província de Barcelona una excepció dins l'Espanya del segle XIX? De moment, únicament podem oferir una resposta metodològica: una aproximació local i regional a la investigació permetrà formar una imatge més cabdal i completa de la documentació fiscal vuitcentista.

Agraïments

Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca BHA2000-0720, finançat per la Dirección General de Investigación del Ministerio de Ciencia y Tecnología.

Bibliografia

- ALMUZARA, R. (1994), "Reflexions entorn a l'obra de Miquel Garriga i Roca al Masnou", *La Roca de Xeix*, el Masnou, 7-8, 35-52.
- ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, LL. (1990), *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona: Curial, 431 pàgines.
- ARRANZ, M. (1991), *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona: Col·legi d'Aparelladors i Enginyers Tècnics de Barcelona, 517 pàgines.
- AZNAR GARCIA, J. (1997), *La unificación de los pesos y medidas en España durante el siglo XIX. Los proyectos para la reforma e introducción del sistema métrico decimal*, tesi doctoral dirigida pel Dr. Antonio Ten Ros, Universitat de València, 2 vols.
- BASSEGODA NONELL, J. (1973), *Los maestros de obras de Barcelona*, Barcelona: Editores Técnicos Asociados, 141 pàgines.
- Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*, Barcelona, 1846-1847.
- Boletín Oficial del Ministerio de Hacienda*, Madrid, 1847-1865.
- Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, Barcelona, 1848-1865.
- CABALLERO, F. (1864), *Fomento de la Población Rural*, Madrid, 3ª edició, XII + 451 pàgines.
- CAMARERO BULLÓN, C. (2002), "Vasallos y pueblos castellanos ante una averiguación más allá de lo fiscal: el Catastro de Ensenada, 1749-1756", *El Castro de Ensenada. Magna averiguación fiscal para alivio de los Vasallos y mejor conocimiento de los Reinos, 1749-1756*, Madrid: Ministerio de Hacienda, 112-387.
- CASTILLO Y ALARCOS, Mª A. (1986), *La geografía en las escuelas especiales durante la segunda mitad del siglo XIX*, tesina de llicenciatura llegida al Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, 1986, 2 vols.
- COMÍN, F. (1988), *Hacienda y economía en la España contemporánea (1800-1936)*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 2 vols.
- COROMINAS Y AYALA, M. (1990), "El plànol parcel·lari de Barcelona de 1850-1859", Institut Municipal d'Història, *Història Urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona celebrat els dies 6 i 7 de desembre de 1985*, vol. 2, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 249-255.

- COROMINAS Y AYALA, M. (2002), *Los orígenes del Ensanche de Barcelona. Suelo, técnica e iniciativa*, Barcelona: Edicions Universitat Politècnica de Catalunya, 244 pàgs. + 1 plànol.
- FAUS PRIETO, A. (1995), *Mapistes. Cartografia i agrimensura a la València del segle XVIII*, València: Edicions Alfons el Magnànim, 370 pàgines.
- FRADERA, J. M. (1987) “Entre progressistes i moderats: la Diputació de 1840 a 1868”, BORJA DE RIQUER (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, Barcelona: Diputació de Barcelona, vol. 1, 104-141.
- GARCÍA Y ESPUCHE, A.; GUÀRDIA I BASSOLS, M. (1989), *La construcció d'una ciutat: Mataró, 1500-1900*, Barcelona: Editorial Alta Fulla, 489 pàgines.
- GARRIGA I ROCA, M. (1847), “Estadística”, *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*, Barcelona, núm. 5, 75-77.
- HARLEY, J. B. (1979), “The Ordnance Survey and land-use mapping: parish books of reference and the county series 1:2.500 maps, 1855-1918”, *Research Series*, núm. 2, Norwich (Anglaterra): Historical Geography Research Group, 59 pàgines.
- HARVEY, PAUL D. A. (1996), “English state maps: their early history and their use as historical evidence”, Buisseret, D. (ed.), *Rural images. Estate maps in the Old and New Worlds*, Chicago: The Chicago University Press, 27-61.
- KAIN, ROGER J. P. I BAIGENT, E. (1992), *The cadastral map in the service of the State: a history of property mapping*, Chicago: The University of Chicago Press, 423 pàgines.
- KAIN, ROGER J. P.; OLIVIER, R. (1995), *The tithe maps of England and Wales. A cartographic analysis and county-by-county catalogue*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MONTANER I GARCIA, M. C. (2000), *Mapes i cartògrafs a la Catalunya contemporània (1833-1941). Els inicis i la consolidació de la cartografia topogràfica*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor i Institut Cartogràfic de Catalunya, 237 pàgines.
- MONTANER I MARTORELL, J. M. (1990), *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 831 pàgines.
- MURO, J. I.; NADAL, F.; URTEAGA, L. (1996), *Geografía, estadística y catastro en España*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 275 pàgines.
- NADAL, F. I URTEAGA, L. (2001), “Un plànol d'usos del sòl del municipi de Tordera a mitjan segle XIX”, JUBANY, J.; MIRALLES, M.; HERNÁNDEZ, J.; MELERO, J. (coords.), *III Trobada d'Estudiosos del Montnegre i el Corredor*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 137-142.
- NADAL, F.; MURO, J. I.; URTEAGA, L. (2003), *Catàleg dels plànols parcel·lars municipals d'arrel fiscal de la província de Barcelona aixecats entre 1849 i 1895*, Document manuscrit, 42 pàgines.
- PÉREZ PICAZO, M. T. (1998), “Fuentes fiscales e historia agraria. El debate en torno a las posibilidades heurísticas de los amillaramientos”, *Estudios Geográficos*, Madrid, vol. LIX, núm. 231, 285-309.
- PONS I GURI, J. M. (1998), “La cartografia local del segle XIX”, Arenys de Mar: Festes de Sant Zenó, Patró d'Arenys de Mar, 19-30.
- PRO RUIZ, J. (1992), *Estado, geometría y propiedad. Los orígenes del catastro en España (1715-1941)*, Madrid: Centro de Gestión y Cooperación Tributaria, 419 pàgines.

- PRO RUIZ, J. (1995), "Ocultación de la riqueza rústica en España (1870-1936): acerca de la fiabilidad de las estadísticas sobre la propiedad y el uso de la tierra", *Revista de Historia Económica*, Madrid, any XIII, 1, 89-114.
- PUIG I PLA, C. (1994), *Activitats i perfil intel·lectual d'un científic a la Barcelona isabelina: Llorenç Presas i Puig (1811-1875)*, treball de recerca per optar al títol de mestre de història de les ciències. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, treball inèdit.
- REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE SAN FERNANDO (1834-1878), *Registro de Agrimensores*, Madrid.
- (1852-1855), *Maestros de Obras. Directores de Caminos. Agrimensores*. 1852-1855, Madrid.
- "Reglamento general para el establecimiento y conservación de la Estadística de la riqueza territorial del Reino y sus agregadas", Madrid, 6 de enero de 1847, Alejandro Mon. *Boletín Oficial del Ministerio de Hacienda (suplemento)*, Madrid: en la Imprenta Nacional, 1854, 425-479.
- Reglamento (1855) para las Escuelas de Agrimensores y Aparejadores, aprobado por S.M. en 24 de enero de 1855*, Madrid: Est. Tipográfico de S. Compagni, 16 pàgines.
- SAGARRA I TRIAS, F. (1996), *Barcelona, ciutat de transició (1848-1868). El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 750 pàgines.
- SANS, J.; HARO, A. DE (2000), "El plànol parcel·lari de Sant Boi de Llobregat de 1861 i els usos del sòl agrícola. Un estudi aproximatiu", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, Barcelona, 49, 129-144.
- SASTRE DOMINGO, J. (1998), "Recuperación de documentos cartográficos", *Topografía y Cartografía*, Madrid, 84, 2-18.
- SEGURA I MAS, A. (1990), "Els amillaments: una font per a l'anàlisi de la propietat de la terra a la segona meitat del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, 8, 235-265.
- (1993), *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Barcelona: Curial, 287 pàgines.
- URTEAGA, L.; NADAL, F.; MURO, J. (1998), "La Ley de Medición del Territorio y sus repercusiones cartográficas", *Estudios Geográficos*, Madrid, vol. LIX, 231, 311-338.
- VALLEJO POUSADA, R. (2000), "Los amillamientos como fuente estadística: una visión crítica desde la contribución territorial", *Historia Agraria*, Murcia, 20, 89-116.
- (2001), "La demanda de catastro durante la Restauración y el catastro por masas de cultivo de 1895", *CT/Catastro*, Madrid, 42, 35-55.
- (2001), *Reforma tributaria y fiscalidad sobre la agricultura en la España liberal, 1845-1900*, Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza, 460 pàgines.
- VIDAL BENDITO, T. (1969), "Evolución de la agricultura y de la propiedad rural en la isla de Menorca", *Revista de Menorca*, Maó.
- (1998-1999), "El paisatge rural de l'illa de Menorca", *Revista de Geografia*, Barcelona, Primera època, vol. XXXII-XXXIII, 23-44.

Resumen

La documentación geográfica y estadística generada por la reforma fiscal de 1845 es para algunas provincias españolas muy rica. La gestión de la Contribución de Inmuebles, Cultivos y Ganadería implantada a raíz de esta reforma dió lugar a una importante documentación fiscal entre la que figuran amillaramientos, cartillas evaluatorias, planos parcelarios y registros estadísticos de la propiedad rústica. Estos dos últimos tipos de documentos no han recibido demasiada atención. Sin embargo, estos constituyen una fuente manuscrita de excepcional riqueza para el estudio de las estructuras agrarias, la reconstrucción del paisaje rural y el conocimiento de la historia de la cartografía de la Cataluña del siglo XIX. En este artículo se analizará la cartografía parcelaria y la estadística territorial producidas en la provincia de Barcelona entre 1845 y 1895 a raíz de los desacuerdos fiscales que el nuevo impuesto provocó entre algunos ayuntamientos y la Administración provincial de Hacienda.

PALABRAS CLAVE: *cartografía parcelaria, geografía histórica de Cataluña, historia del catastro, historia de la cartografía.*

Abstract

The geographical and statistical documentation produced for the fiscal reform of 1845 is for some Spanish provinces very valuable. The management of the Land Tax established in Spain in 1845 produced a huge fiscal documentation concerning ownership and the use of land. Some of the collected documents as the *amillaramientos* and *cartillas evaluatorias* are well-known. Nevertheless, some others as the cadastral plans of the municipalities and statistical data on property and agricultural land use are poorly known. However, such cartographic and statistical documents are a manuscript source for the study of the rural structures, the evolution of the rural landscape and for the history of cartography of Catalonia during the nineteenth century. This article is dedied to analyse the cadastral cartography and territorial statistics produced in the province of Barcelona (Spain) between 1845 and 1895 because of the fiscal conflicts that the new land tax provoked between some municipalities of this province and the Provincial Tax Office.

KEY WORDS: *cadastral plans, historical geography of Catalonia, history of cadaster, history of cartography.*